د پښتو ادبیاتو په وده کې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ونده

څېړونکی: پوهنمل تاج محمد رحيمي

لنډيز

برښنايي یا ټولنيزې رسنۍ د نوي عصر او ټکنالوژۍ هغه مهمې وسيلې دي، چې په ډېره کمه موده کې يې د نړۍ پر هر ګوټ خپل ســيوری غوړولی دی.د نړۍ په هره برخه کې مینه وال لري.دا ټکنالوژي په ډېر کم وخت کې د ډېرو خلکو د پام وړ وګرځېده. د برښنايي رسنيو له لارې په لږه موده کې ډېر معلومات تر لاسه کېږي.د همدې برښنايي او ټولنيزو رسنيو په مرسته په لکونو کتابونه، مقالې، ليکنې او معلومات خپرېږي او په لکونو لوستونکي او معلومات غوښتونکي ترې خپله برخه ګټه اخلي. پخوا چې برښنايي رسنۍ نه وې، نو په ژوند کې پرمختګونه هم ډېر کم و. معلوماتو ته د خلکو لاس رسی په نشت حساب و. له نوي نړۍ څخه خلک ناخبره او ټکنالوژي يې نه پېژندله، خو چې په نړۍ د ټکنالوژۍ سيوری وشو او د خلکو غوښتنې زياتې شوې، نو ټکنالوژي هم پرمخ ولاړه. ويلی شو چې برښنايي رسنيو او په ځانګړي ډول ټولنيزو رسنيو د ادب په وده کې مهم رول لوبولی او اوس يې هم لوبوي. په برښنايي رسنيو کې اسلامي،فرهنګي، ادبي ،ټولنيزې،سياسي او د ژوند نورو برخو پورې تړلې ټول موضوعات راټول او خلکو ته وړاندې کېږي.

سريزه

کله چې نړۍ د پرمختګ په لور ګامونه پورته کول پيل کړل، هره ورځ نوي پرمختګونو ته مخه خلاصه شوه. که له چاپي رسنيو راتېر شو، چې د ادب په وده کې يې څومره رول لوبولی، نو خبره برښنايي رسنيو ته راځي او د چاپي رسنيو پر نسبت برښنايي رسنيو ادب ته ډېر څه ورکړل. د راډيو يا غږيزه رسنۍ منځ ته راتګ سره ، د خلکو تنده دومره زياته شوه، چې په ډېر کم وخت کې يې ډېر څه ترې واوريدل. راډيويي تمثيلونه، ډرامې، ادبي او فرهنګي خپرونې او شعرونه يې د نړۍ لرې پرتو سيمو ته ورسول،دا هغه وخت وو، چې لا راډيو عامه شوې نه وه او په افغانستان کې يوازې يوه راډيوه وه، چې هغه هم د دولت ملکيت و، خو په يوويشتمه پيړۍ کې د غږيزو رسنيو بار دومره درونډ شو، چې په هر ولايت کې په لســګونو راډيوګانې جوړې شــوې، چې په ولايتونو کې کلي په کلي يې غږ بدرګه شــو. محلي راډيوګانو ديني او ټولنيزو خپرونو ترڅنګ ادبي، فرهنګي او شــعري خپرونو ته زياته مخه کړه. ناولونه، لنډې کيســې، ډرامې، تمثيلونه، ادبي ټوټې، شعرونه او نورو ادبي موادو خپرولو کې يې پوره ونډه واخيسته. د همدې راډيويي خپرونو په مرسته په لرې پرتو سيمو کې ځوان نسل هم ادب ته مخه کړه او هم يې زده کړو يا تحصيل ته.

د ټکنالوژۍ او برښنايي رسنيو په څنګ کې نور پرمختګ وشو، انځوريزې رسنۍ يا تلويزون ميدان ته راکوز شو، هغه څه چې راډيو په غږونو کې [illegible]، تلويزون [illegible] مټ د [illegible] په انځوريزو کې هم خپره [illegible].ډرامې [illegible] سريالونه، فلمونه، ديني او ادبي خپرونې د کتابونو [illegible] لوستلو پر [illegible] ادبي له تير بهير او فرهنګ څخه د خلکو خبرولو په لړ، کې نور پرمختګ وشــو او د لرو پرتو ســيمو خلک يې د نړۍ له هر تحول څخه خبر کړل، خو خلکو په دې هم بسـنه ونکړه، د برښــنايي رســنيو د پرمختګ په لړ کې، ډېرې ټولنيزې رســنۍ لکه: فيســبوک، يوټيوب، انستګرام، ټيلګرام، ټک ټاک، ټويټر، چټ جي پي ټي،سپيس، وی لاګونه.... او نور ډېر پرمختګونه وشو او پر نړۍ يې خپلې وزرې داسې خپرې کړې، لکه باز چې يې په خپل ښکار غوړوي. ټوله نړۍ يې تسخير کړه، نوي پرمختګونو ته يې لاره هواره کړه. د همدې ټولنيزو برښنايي رسنيو پر مټ ځوان نسل ته د پرمختګ لاره هواره شوه، د ادب په برخه کې د څېړيدو تيزوالی راغی، ادبي بحثونه، بنداړونه او فرهنګي غونډې په انلاين يا برښنايي بنو پيل شــوې او له ادب څخه او په ځانګړي ډول د پښتو ادب څخه نړۍ کې خلک خبر شول، ادب ته يې وده ورکړه.

برښـنايي يا ټولنيزې رسـنۍ د نوي عصـر لپاره نوې وسـيله ده،د دې لارې د نړۍ په هر ګوټ کې د هرې ټولنې او فرهنګ خلک وړې او لويې ليکنې، وړې تمثيلي ويډوګانې، ادبي او فرهنګي معلومات خپروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله،چې ژوند پرمختګ کوي،نړۍ ورسره پرمخ ځي او خلک له نويو شيانو سره مخ کېږي،چې يوه ښه بېلګه يې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ دي، چې د ژوند هره برخه په کې رانغاړل کېږي.ډېرې تنکي ځوانان په دې برخه کې کار کوي.پښتو ادب ته يې دا ګټه ده،چې د دې لارې د ليکنو او ويډيوګانو، تمثيلي ټوټې او نور غوره ادبي موضـــوعات په خپله لمن کې رانغاړي. د پښتني کلتور او فرهنګ هر شکل او فورم رانغاړي او ثبت پاتې کېږي.دې نوې عصري وسايلو په ادب خپلې مثبتې او منفي اغېزې هم کړي،ځيني ځوانان يې په مثبته توګه کاروي او ټولنې ته يې ګټه وي،خو ځيني داســې ځوانان او پيغلې شــته،چې د همدې لارې د نورو ســپکاوی او توهين کوي او خلکو ته کنزلې او بدې ردې وايي،چې دا يې منفي اغيز دی. ددې لامل دا دی،چې څوک نشته،چې برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ په سمه توګه کنټرول او مديريت کړي، نو ويلی شو، چې د برښنايي او په ځانګړي توګه ټولنيزو رسنيو د ادب د ودې په برخه کې ډېر مهم رول لوبولی او لا يې هم په وده کې ونډه اخلي.

کليدي کلمات: برښنايي، ټولنيزې، ادبيات، ټکنالوژي، فيسبوک، يوټيوب، ټويټر

د څېړنې اهميت او مبرميت:

د دې څېړنې اهميت او مبرميت په دې کې دی،چې په دې موضوع تر اوسه په منظم ډول چا کار نه دی کړی.دا په زړه پورې موضـوع ده.په دې څېړنه کې د برښـنايي او ټولنيزو رسـنيو په رامنځ ته کېدو،د ځوانانو ونډه او پر ادب او ټولنه يې اغېزې ،دا ټول موضوعات په کې څېړل شوي دي.د دې موضوع بل اهميت دا دی،چې په راتلونکي کې به ځوانان وکولی شي له ټولنيزو او برښنايي رسنيو څخه سمه او مثبته ګټه واخلي او له ناوړه اغېزو به يې په امان کې وي.

د څېړنې موخې.

د دې څېړنې موخې دا دي،چې څنګه کولی شــو د برښــنايي او ټولنيزو رســنيو له پرمختګ څخه خپله ټولنه خبره کړو او په سمه کارونه يې پوهه کړو. هغه کليوالي او ولسي ادب،چې د ورکېدو په حال کې دی،د همدې وسيلو په مرسته ثبت او خپاره کړو،څو نور په نړۍ کې ترې نورخلک هم خبر شـــي.بله موخه يې دا ده،چې په دې برخه کې نور ډېر کار ته اړتيا ده،چې په راتلونکي کې وکولی شو له همدې لارې پښتو ادب ته ډېر نوي شيان ورداخل کړو.

د څېړنې پوښتنې:

- کومې رسنۍ برښنايي دي؟
- ايا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ادب په وده کې رول لري ؟
- د برښنايي او ټولنيزو رسنيو د رامنځ ته کيدو اړتيا څه ده؟

د څېړنې ميتود او کړنلاره: د دې ليکنې ښه ويډيويي،انټرنيټي او کتابتوني ده. د تشريحي، توضيحي او تحليلي ميتود څخه کار اخيستل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي او الکترونکي رسنيو پېژندنه

د موضوع په دغه برخه کې به لومړی د برېښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډه پېژنده وکړو،چې کوم ډول رسنيو ته برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ ويلی شو.

د برېښنايي رسنيو پېژندنه:

هره هغه رسني يا وسيله چې د برېښنايي اړيکو په پروسه کې کارول کېږي لکه: راډيو، تلويزون، تيليفون، فيسبوک، ټک ټاک، يوټيوب، انسټګرام، ټيلګرام.... او داسې نورې وسيلې برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ بلل کېږي. برېښنايي رسنۍ د برېښنايي څپو پر مرسته اوريدونکو او لوستونکو ته معلومات رسوي. بريښنايي ټولنيزې رسنۍ دوه اړخيزه ټېکنالوژي ده، چې د مجازي ټولنو او شبکو له لارې د معلوماتو، نظرونو، ذوقونو او خوښو او د بيان نورو ډولونو رامنځته کولو او شريکولو لپاره اسانتياوې برابروي.

د ټولنيزو يا برېښنايي رسنيو کارن يا کاروونکي خپل معلومات، پوستونه، تبصرې، برېښنايي انځورونه او ويډيوګانې او نور مواد په انلاين بڼه چمتو او خپروي.(۶)

کاروونکي معمولا د ټولنيزو رسنيو خدمتونو ته د اېنټرنېټي اپليکېشنونو له لارې يا د ډانلوډ خدمتونو له لارې چې د دوی ګرځنده وسيلو (لکه ځيرکو موبايلونو او ټبليټونو ته) په ټولنيزو رسنيو کې د فعاليت زمينه برابروي. کله چې کاروونکي له دغو برېښنايي خدمتونو سره مخ کېږي، ګټه ترې اخلي او د نورو پرمختګونو په اړه فکر کوي.

دغه راز، برېښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د خاطراتو او يادونو د مستندولو، د بېلابېلو ځيزونو د زده کړې او سپړنې، ځان مشهورولو(advertise oneself) ، او د بلاګونو، غږيزو فايلونو، ويډيوګانو، او د ګېمونو اړوند سايټونو د جوړولو له لارې د نظرياتو له پراختيا سره د ملګرتياوو جوړولو لپاره کارېږي(۸)

د برېښنايي او ټولنيزو رسنيو ځينې خورا مشهور وېبسايټونه چې تر ۱۰۰ مېليونه زيات راجستر شوي کاروونکي يا کارنان لري، عبارت دي له: (راډيو او ډولونه يې ، تلويزون او ډولونه يې فيسبوک، مسنجر، ټيک ټاک، وي چېټ، انسټاګرام،کيوزون، ويبو، ټويټر، ټمبلر، بايدوتيبا، لينکډ اين، چېټ جي پي ټي، يوټيوب، کيو کيو، کورا، ټېلګرام، وټسپ، سېګنل، لاين، سنپ چېټ، پېنټرسټ،وايبرو رېډيټ، ډای سکورډ، وي کی، مايکروسافټ ټيمز...) او ګڼ شمېر نور برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ شته چې د ادب د ودې په برخه کې مهم رول لوبوي.

د انټرنيټ د ډرامتيکي پراختيا له کبله، ډيجيټل رسنۍ يا ډيجيټل بيانات (digital rhetoric) د يوه کلتور د استازيتوب يا پېژندلو لپاره کارېدای شي. دا څېرل چې بيانات (rhetoric) څه ډول په ډيجيټل چاپېريال کې ځای پر ځای دي، د ډېرې پوهانو لپاره د څېړنو يو نوی او مهم بهير ګرځېدلی(۴)

د ځينو برېښنايي رسنيو لنډه پېژندنه

د بحث د ښه وضاحت لپاره به دلته د ځينو برېښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډې پېژندنې او که اړينه وه په هره برخه کې به يې د ادبي ودې او پرمختګ په اړه هم بحث وکړو، چې دا برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ په لاندې ډول دي.

۱: راډيو: راډيو يوه مخابراتي ټکنالوژي ده، چې د راډيويي څپو په کارولو سره په اوږد واټن کې د آډيو سيګنالونو لېږد کوي.راډيو د غږ څپې په برېښنايي سيګنالونو بدلوي او تر خلکو يې رسوي.راډيو له سلو کالو راپدې خوا د ساتيرۍ، خبرونو خپرولو، موسيقی، ادب او هنري برخو د لېږد وسيله ده.د راډيو دوديز شکل اوس په برېښنايي يا ټکنالوژۍ بدل شوی چې ځنې ډولونه لري لکه:سپوږمکۍ راډيو او انټرنيټي راډيوګانې.راډيو په برېښنايي رسنيو کې يوه اغيز ناکه وسيله ده چې د غږونو پر مټ د ادب ترڅنګ د ژوند د هرې برخې معلومات خلکو ته رسوي.

د راډيو د خپريدو ساحې پراخه دي او په هر ځای کې لکه په (موټر، کور، حجره، لوړه او ژوره) کې د اوريدو وړ ده.راډيو د غږيز سيستم له لارې خپرونې وړاندې کوي. (۱ : ۱۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلويزون (TV) : تلويزون الکترونيکي يا برښنايي انځوريزه رسنۍ ده، چې له دې لارې د غږونو ترڅنګ انځورونه هم تر ليدونکو رسيږي.تلويزون په متحرکو ويډيوګانو تکيه کوي.د تلويزون په منځ ته راتګ سره د راډيو اوريدونکي کم شول او اکثره خلکو تلويزونو ته مخه کړه. دا انځوريزه برښنايي رسنۍ د خلکو د پام وړ وګرځېده.
تلويزون چې يوه برښنايي ټولنيزه رسنۍ ده له خپل اصلي حالت څخه بدله شوه او د انټرنيټ جال ته ورداخله شوه، چې له دې سره يې نور هم پرمختګ وکړ.په اوس وخت کې د تلويزون مختلف ډولونه دي لکه : انټرنېټي تلويزون (IPTV)، چې د انټرنيټ په مرسته د نړۍ په هر ګوټ کې ليدونکي لري.بل ډول يې ويب تلويزون (web Tv) دی چې د يوټيوب په څېر په ويډيو شريکولو سايټونو کې اکاونټونه ورته پرانستل کيږي يا هم خپله ويب پاڼه ورته جوړيږي، چې د دې ډول تلويزون اغيز هم زيات دی.بل ډول يې ځيرک تلويزون (smart tv) دی چې د ټکنالوژۍ او تلويزوني خپرونو په پراخيدو سره د تلويزونو بڼې هم بدلې شوې.چې سمارټ ټي وي يا درې بعدي تلويزونه هم رامنځ ته شول، چې دا هم د ټکنالوژۍ او برښنايي رسنيو لپاره ښه زيرې دی. (۲: ۱۸۶)

يوټيوب (You Tube) : داسې يوه انټرنيټي پاڼه ده چې د هغه له لارې د ويډيو مينه وال کولای شي سينمايي فلمونه، ډرامې او يا هم پخپل لاس ترتيب شوې لنډ بصري کليپونه په وړيا توګه وګوري او له خپلو دوستانو سره يې شريکې کړي. دغه سايټ د ۲۰۰۵ کال د فبرورۍ په ۱۴مه د درې ځوانانو لخوا چې يې يو د بنګله ديش جاويد کريم وو، د کاليفورنيا د سان برنو په ښار کې د انټرنيټ له لارې رامنځته کړ، چې بيا يو کال وروسته يې د څه باندې يونيم مليارډو ډالرو په بيه د ګوګل په نړيواله شبکه وپلورله. يوټيوب تقريبا د نړۍ په ۷۶ ژبو خپروني کوي، نژدې يونيم زر تنه کارکوونکي لري او هره ورځ له يو مليارد څخه زيات ليدونکي لري. (۲)

فيسبوک (Facebook) : دغه انټرنيټي ويبپاڼه چې د مارک زوکربرګ او د هغه د درې تنو همکارانو لخوا په ۲۰۰۴ م کې رامنځ ته شو، نن د نړۍ په کچه د ټولنيزو رسنيو د پټکي شمله ګڼل کيږي. په پيل کې يواځې د هارورډ د پوهنتون د محصلينو د درسي اړتياوو د پوره کولو لپاره ډيزاين شوی وه، خو ورو ورو يې نورو پوهنتونونو ته هم لاره پيدا کړه. ولې له شمالي کوريا پرته، نن د نړۍ په هره هغه سيمه کې چې انټرنيټ موجود وي، هلته به د فيسبوک مينه وال او کاروونکي په سترګو کيږي. مرکزي دفتر يې د کاليفورنيا په سانفرانسيسکو کې موقعيت لري او د رسمي او قراردادي مامورينو شمير يې له شلو زروڅخه اوړي. په فيسبوک کې هر ډول ليکني او بحثونه ترسره کيږي، چې له همدې لارې يې د ادب په وده کې مهم رول لوبولی دی.(۲)

ټويټر (Twitter) : د ټولنيزو رسنيو له مهمو څانګو څخه ګڼل کيږي چې د ۲۰۰۶ کال د مارچ په مياشت کې د سان فرانسيسکو په ښار کې د جک ډورسي او د هغه د درې تنو همکارانو په مټ د انټرنيټ له لارې خپل فعاليت پيل او په ډير لږ وخت کې يې د مينه والو شمير له دوه سوه مليونه څخه واوښت. نن په ۲۵ هيوادونو کې څانګې لري او ټول هغه معلومات يا پيغامون چې د ټکو شمير يې له ۲۸۰ څخه زيات نشي، په وړيا ډول خپروي. ټويټر يو له هغو مهمو رسنيو څخه ده چې د نړۍ ځواکمن سياسي مشران او هنري څيرې د هغه له لارې خپلې پاليسۍ او پرمختګونه اعلانوي. (۲)

لنکد ان (LinkedIn) : بله ټولنيزه رسنۍ ده چې د مايکروسافټ لخوا ۲۰۰۳ کال کې په کاليفورنيا کې رامنځ ته شو. معمولا تعليم يافته او مسلکي خلک خپلې کاري سابقې، سوانح او د خپل شخصيت ځنې ځانګړتياوې له سترو کمپنيو سره شريکوي ترڅو د مسلکي مهارتونو په چوکاټ کې د ځان لپاره مناسب کار پيدا کړي. د نړۍ۵۹۰ مليونه خلک يې استعمالوي چې يواځې ۱۵۴ مليونه يې امريکايان دي. (۲)

انسټګرام(Instagram) : د ۲۰۱۰ کال په اکتوبر کې د فيسبوک لخوا دوه تنه تکړه انجنيران وګمارل شول، چې دهوښيار ټيليفون له لارې دعکسونو او ويډيوګانو د شريکولو او خپرولو يوه نوې ويبپاڼه جوړه کړي. په لږ وخت کې دغه سيستم جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په تېرو اتو کلونو کې ددې رسنۍ له لارې د استول شوو انځورونو مجموعي شمېر له يو مليارډو څخه اوښتی او هره ورځ نژدې ۱۱۰ ملیونه ګډون وال يو بل ته شخصي انځورونه او لنډ فلمونه استوي.

پينټرسټ (Pinterest) : دا انځوريزه رسنۍ د يوې خيالي لوحې په ډول ډيزاين شوې چې مينه وال يې پخپلو منځونو کې تصويرونه او ويډيوګانې شريکوي، خو شرط يې دادی چې ګډون وال بايد ځان مخکې له مخکې ثبت او غړيتوب ولري. دا ويبپاڼه له ۲۰۱۰ کال راپديخوا په کاليفورنيا کې فعاليت لري، هره ورځ په متوسط ډول يو اعشاريه درې ملیونه خلک ورته سر ورښکاره کوي، چې په حيرانيتا سره اويا سلنه يې ميرمني او ديرش سلنه يې سړي دي. (۳)

سناپ چيټ (Snapchat) : اوه کاله وړاندې د سانفرانسيسکو د سيمې د ستينفرډ د پوهنتون درې تنو محصلينو دغه ويبپاڼه جوړه او په ډېر لږ وخت کې يې په مفته توګه د انټرنيټ له لارې د نړۍ په ۲۲ ژبو خپلې غزونې وکړې. دغه پروګرام دوه ځانګړتياوې لري، لمړی دا چې د پيغام ترلاسه کوونکي يې د ليدلو او ملاحظه کولو لپاره يوازې شپيته ثانيې وخت لري او بيا په اتومات ډول ګل يا له صحنې پټيږي او بله يې دا چې دا سايټ هميشه ژير رنګ استعمالوي.

فليکر (Flicker) : د انټرنيټ له لارې د ګډو انځورونو، ويډيوګانو او تصويري پيغامونو پروګرام او ويبپاڼه ده، چې ازميښتي دوره يې په ۲۰۰۴ کې د کاناډا په وينکوور او په منظم ډول فعاليت يې بيا د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې د سانفرانسيسکو په ښار کې پيل کړ. نن د دې سايټ په ارشيف کې څه باندې پنځه ملیارده عکسونه او لنډې ويډيوګانې خوندي او په لږه موده کې يې د نړۍ سور او ساره سره وتړل. ولې بايد وويل شي، چې يوازې د ځيرک ټيليفون، بلاک بيري او وينډوز له لارې ورڅخه ګټه اخيستل کيږي.(۷)

ټيک ټاک

ټيک ټاک يو اپليکشن دی،چې په هغې کې کارکوونکي کولای شي وړې وړې ويډيو ګانې جوړې کړي او په مجازي نړۍ کې يې خپلو مينوالو ته ورسوي .په ټيک ټاک کې تر ډېره د پخلي،نڅا،ټوکې ټکالو او يا هم د ورځني ژوند ځينې وړې صحنې ويډيو کېږي.لومړی يادې ويډيوګانې ثبت يا ريکارډ کېږي او بيا وروسته ورسره ساز يا موزيک ورزياتېږي. د ټيک ټاک کارکوونکي دانستاګرام په څېر کولای شي لايک او کومنټ واخلي.د يادونې وړ ده،چې د ټيک ټاک اپليکيشن په چين کې جوړ او په نړۍ راج کوي.

په اوس وخت کې ټيک ټاک د نړۍ تر ټولو خوښوونکي برنامه يا پروګرام دی.د انټرنيټ په نړۍ کې يې د ډېرو خلکو پام ځانته راګرځولی دی.ټيک ټاک تر دې دمه په امريکا کې ۸۰ اتيا ملیونه او په ټوله نړۍ کې ۸۰۰ اته سوه ميلونه ډېر کارکوونکي او مينه وال لري.دا په داسې حال کې ده،چې په دې شماره کې د چين زياتره وګړي نه دي شامل.د (Sensor Tower) شرکت د معلوماتو له مخې د ټيک ټاک اپليکشن په ۲۰۱۸ م کې د۲۰۱۷ م کال په پرتله درې برابره شوی دی.د ټيک ټاک برنامه په ۲۰۱۶م کال کې په فعاليت پيل وکړ،چې د انستاګرام او اسنپ چټ په پرتله يې د نړۍ وال بازار تبليغاتي برخې پام هم ځانته را اړولی دی.همدا لامل دی،چې د نړۍ د ډېرو مشهورو فعالانو او ټولنيزو مشهورو څهرو لکه جيک پاول،جيمي فالن او ټوني هاوک پام يې ځانته اړولی او دوی هم د ټيک ټاک مينه وال شوي دي.د Apptopia شرکت د راپور له مخې ټيک ټاک په ۲۰۱۸م کال کې له فيسبوک،يوټيوب،اسنپ چټ او انستاګرام څخه ډېر زيات ډاونلوډ شوی دی.په ۲۰۱۸م کال د اګست په مياشت کې (بايټ دنس) چې د ټيک ټاک د شرکت جوړونکی دی د (Musical.ly) په نوم يو پروګرام يا برنامه چې په ۲۰۱۷م کال کې يې پيرلې وه په ټيک ټاک ورګډه (مدغمه) کړه.همدا لامل وو،چې ټيک ټاک په امريکا او ټوله نړۍ کې د خلکو د پام وړ وګرځېدو.(۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادب ته د ټیک ټاک ګټه:

که څه هم مونږ مخکې په دې بحث وکړ،چې ټیک ټاک د ځوانانو دخوښیو یوه وسیله ده او په ټولنه کې ترې ډېرې ځوانان خپل ذوق خړوبوي.همدارنګه د پیسو او مارکیټ وسیله هم ده ځکه چې ډېر ځوانان د همدې لارې ډېرې پیسې ګټي او همدې ته یې کار ویلی دی.د دې ټولو خبرو سربېره پښتو ادب ته یې ګټه دا ده،چې په ډېرو کمو خبرو کې د طنز په ژبه یو انسان کولی شي خپله خبره زرګونو کسانو ته ورسوي.پخوا به طنز یا په کتاب کې ولیکل شو او همداسې به پاتې شو او یا به کله کله د سټیج په سر د څو کسانو په مخ کې یو څوک ودریده او خپلې خبرې به یې ورته واورولې،خو اوس د ټیک ټاک په مرسته هر څوک،هر چا ته خپله خبره او نیوکه په ډېرې اسانۍ سره کولی شي.همدارنګه پښتو ادب ته یې بله ګټه دا ده،چې لکه د ډرامې،تمثیلي ټوټې او نورو ژانرونو په څېر دا برخه هم مخ په غوړېدو ده او په څو ثانیو کې د مطلب خبره خپل مخاطب ته رسېږي.همدارنګه د ټولنې منفي او مثبتې خواوې هم په کې اصلاح کېږي.بله ګټه چې پښتو ادب او ژبې ته یې رسوي هغه دا ده،چې په نثر او نظم دواړو کې دا برخه غني ده،ژبه یې ډېره ساده،روانه او عام فهمه ده.هر څوک کولی شي تر خپلې سویې ترې برداشت واخلي.که په ټوله کې خبره راټوله کړو،د دې نوي اپلیکشن په رامنځ ته کېدو سره هم په ځوانانو کې تحول رامنځ ته شوی او هم یې پښتو ژبې ته په یو ډول نه یو ډول ګټه رسېږي،ځکه،چې دا ویډیو ګانې په ټوله نړۍ کې خپرېږي او هغه خلک چې پښتو نه پېژني هم ترې خبرېږي.د ټیک ټاک ځینې نورې بېلګې هم وړاندې کوو.

چټ جي پي ټي روباټ: چټ جي پي ټي د برښنايي رسنیو په برخه کې د یو روباټ په څېر کار کوي. دا روباټ د نورو په څېر نه دی، چې د لاسونو او پښو په مرسته خدمات وړاندې کړي بلکې د یو سافټویر په څېر خپل خدمات وړاندې کوي. چټ جي پي ټي د مصنوعي زيرکتيا یو موډل دی، چې کولی شي د یوه انسان په څېر خبرې اترې وکړي. یا د چټ کوونکي روبوټ نوم هم ورکولی شو، ځکه چې د انسانانو سره د پیغام بدلولو او چټ کولو توان هم لري.(Open Al) شرکت په ۲۰۲۲م کې دغه روبوټ طرحه او د همدې کال په نومبر میاشت کې ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کړ. د چټ جي پي ټي ښه والی په دې کې دی، چې علمي او زده کړییز معلومات یې زیات دي. د علم په هره برخه کې وغواړي معلومات تر لاسه کړي، نو دا روبوټ درسره د معلوماتو په شریکولو کې مرسته کولی شي.د دغه اپلیکشن یا سافټویر په مرسته ادب ته زیاته پاملرنه شوې او د ادب په اړه ډېر معلومات وړاندې کوي. که له چټ جي پي ټي څخه هر ډول پوښتنه وشي خپله ځواب درکوي. دې ته ورته نور ډېر مصنوعي ځیرکتیاوې شته چې د ادب په وده کې مهم رول لوبوي.(۱۱)

پر پښتو ادبیاتو د برښنايي او ټولنیزو رسنیو اغېز

په ۲۰۰۰م کال کې د حامد کرزي د اداري پرمهال افغان رسنیو چټکه وده، تجربه کړه او په ټول هېواد کې په لسګونو تلویزیوني چینلونه تاسیس شول. په دغه تلویزیوني چینلونو کې، ژوندون، طلوع، د آریانا تلویزیوني شبکې، لمر، شمشاد او دولتي ملي راډیو تلویزیون شامل و. له دې سره څه باندې ۲۰۰ راډیویي چینلونه هم رامنځته شول، چې تر ۲۰۱۹ زکال پورې په افغانستان کې د رسنیزو بنسټونو شمېر له ۱۸۰۰ څخه واوښت. ټولو رسنیو د افغانستان د نوو قوانینو په چوکاټ کې وده وکړه، په داسې حال چې د خبریالانو ترمنځ د ځان سانسور کولو چارې شتون درلود. افرادو ته د سپکاوي او همدارنګه د اسلامي اصولو پر خلاف د مطالبو نشرولو لپاره جزا شتون درلود.(۱۰)

په افغانستان کې په برښنايي او ټولنیزو رسنیو باندې د څار مسئولیت د اطلاعاتو او کلتور وزارت پر غاړه دی چې د دغه رسنیو په ډله کې راډیویي او تلویزیوني شبکې، ډیجیټل رسنۍ او چاپي رسنۍ شاملېږي. برښنايي رسنۍ تر ډېره پورې په پښتو او دري ژبو چې د افغانستان رسمي ژبې دي، خپروني لري. په ۲۰۱۹ زکال کې راپور ورکړل شو، چې په افغانستان کې څه باندې ۱۰۷ تلویزیوني شبکې، ۲۸۴ راډیویي شبکې، له زرو زیاتې چاپي رسنۍ او څه باندې ۱۸۰۰ پرلیکه یا انلاین رسنیز بنسټونه موجود دي. ورته مهال د فیس بوک، انسټاګرام، ټویټر، ټیک ټاک، یوټیوب او نورو آنلاین سیستمونو په مرسته د ډیجټل رسنیو شمېر مخ پر ډېرېدو دي. دا چې افغانستان یو اسلامي هېواد دی، نو حتمآ به په ځینو برښنايي او ټولنیزو رسنیو ځینې محدودیتونه وضع کېږي، تر څو د هغو خپرونو مخه ونیسي،چې د هېواد او اسلامي حدودو سره په ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وي. چې له ۲۰۲۱م کال راهسې په برښنایي او ټولنیزو رسنیو دا ډول بندیزونه لرېدلي،چې د هېواد د ملي ګټو او اسلامي ارزښتونو سره په ټکر خپروني خپرې نه کړي، که څه هم د ټولنیزو رسنیو محدودول مشکل کار دی.
د افغانســتان لومړنی تلویزیوني شــبکه په ۱۹۷۰مه لســیزه کې د جاپان په مالي مرســتې په کابل کې جوړه شــوه. دغه مهال مطبوعاتو په خپلو لیکنو او څرګندونو کې له دولت څخه خپلواکي لرله، خو لاربښـــوونه ورته شـــوې وه چې حکومتي ګټو، مشروطه سلطنت، اسلام او عامه نظم ته په خپلو خپرونو کې پام ولري. په داسې حال کې چې په افغانستان کې خبریالی له ۱۹۵۰مې لسیزې څخه تر ۱۹۷۰مې لسیزې وده وکړه، خو چارې یې لا هم محدودې وې. (۹)
رســنۍ چې په ټولنه کې د ټولنې په ســیاســي، اقتصــادي، امنیتي، ټولنیزو اړیکو، ادب، فرهنګ، کلتور او ژبې په غوړېدا، پرمختګ او وده کې مرســته کوي. د پښــتو ژبې ادب هم ترې بې اغېزه نه دی. په تېره یوه نیمه لسیزه کې پر ادب د رســنیو اغېز خورا جوت او په ډاګه دی، راډیو، ټلوېزیون، یوټیوب، فیســـبوک، ټویټر... او دې ته ورته نورو برښـــنایي او ټولنیزو رسنیو د ادب د غوړېدا لپاره هغه څه وکړل، چې زه یې پښتو ادب کې انقلاب بولم.
که وکتل شــي، نو په اوس وخت کې ډېرې ژباړې کېږي. د نورو ژبو څخه پښــتو ژبې ته، یا له پښــتو څخه نورو ژبو ته، په دې ژباړو کې د رســنیو لویه ونده ده. یو ژباړونکی کتاب د ویب ســایټ او برېښــنایي کتابتون په مرســته پیدا کوي او خپل کمپیوټر ته یې ښکته کوي، وروسته یې لولي او ژباړي یې، همدا ژباړه د کتاب په بڼه بېرته ټولنې ته وړاندې کوي او ادب ته یوه زیاتونه کوي. دغه راز راډیو ګانو هم پر ادب ژور اغیز کړی، د تېرو څو کلونو راهیســـي نژدې هره راډیو کې ادبي خپروني شته، چې لیکوال، شاعران، ژبپوهان او ادیبان پکې مېلمانه کېږي او خپلې تجربې تر اورېدونکو رسوي.
ښــه بېلګه یې د ازادی راډیو (ازادی راډیویي مجله) ده، چې استاد اسدالله غضــنفر مخته وړله، بیا ښــه شــاعر ومان نیازي او اوس اوس یې نور همکاران جوړوي. له یادې خپروني ډېری ادیبانو او لیکوالانو ګټه اخستې یا یې اخلي. ځکه دا خپرونه لکه د ادبیاتو پوهنځی، داســې مســایل پکې مطرح کېدل، چې لویو لویو لیکوالو ته مهم وو او هم نویو ادیبانو ته د روزنې یو ادرس و. د دې ترڅنګ د بي بي ســي راډیو (پېلوزې) ادبي پروګرام چې ښــاغلي مصــطفی ســالک مخته وړله. هم یې د ادب په غوړېدا کې لویه ونډه لرله او هم د لویو لویو لیکوالو له تجربو خبر شولو او دا دی اوس د دې جوګه یو چې یو څه ولیکو.
یا د بي بي ســي راډیو د نوي کور او نوي ژوند ډرامه چې د ادب برخه ده، ډېره په زړه پورې ده او د افغانســتان د حالاتو او کلیوالي ژوند سره برابره پر مخ ځي.
دغه راز مجلو کې ادب ته ګڼې لیکنې خپرې شوې، تحقیقات وشول، د منځنۍ دورې ځینو شاعرانو لکه خوشال خټک او یو شمېر نورو باندې څېړنې وشوې چې په راډیویي ادبي مجلو او خپرونو کې بیا بیا خپرې شوې. د پورته خپرونو ترڅنګ په محلي کچه هم راډیوګانو د ادب په وده کې ونډه درلوده، لکه په ننګرهار کې مرام راډیو، شرق، ملي، انعکاس او صفا راډیو، دا هغه راډیوګانې دي چې د پښـــتو ادب لپاره یې ډېرې ادبي خپروني وړاندې کړي، په نورو ډېرو ولایتونو کې دې ته ورته راډیوې ګانې او په هغوی کې ادبي خپروني وړاندې شوې دي.
ټلوېزیونو کې ګڼې ادبي خپروني ثبت شــوې، ځینې خپروني د ادب په اړه چمتو شــوې، دغه راز لوی لوی لیکوال دا اوس هم ټلوېزیونونو کې مېلمانه کېږي او د لیکوالۍ، ادب او د ژبې د غوړېدا لپاره طرحې، مشورې او وړاندیزونه کوي.
ځینې ټلوېزیونونــه خو مو یو مخ ادبي، هنري او کلتوري خپرونو تــه ځــانګړي دي چې پــه دې برخــه کې تر ډېره، ژونــدون تلویزون، ،شمشاد ټلوېزیون،او پښتو ټلوېزیون ادب په وده کې رول لوبولی دی.
ویبپاڼې هغه ادرســونه دي چې د ادب په اړه پکې نن ســبا ګڼ مطالب موندلی شــو، اوس چې هر لیکوال کومه مقاله، کتاب، رســاله او یا هم لیکنه وکړي حتمي یې یو ویب ســایټ کې خپروي، په دې برخه کې تر ټولو لویه ونډه (تاند، لومړیتوب، روهي، ټاټوبی، بي بي سي، پژواک، اوځني ویبلاګونه ...) او یو شمېر نورو ویب پاڼو اخیستې، چې د لیکوالو لیکنې، مقالې او کتابونه خپروي.له نېکه مرغه اوس د پښتو ادب ډېر زیات کتابونه په برښنایي یا ټولنیزو رسنیو موندلی شو، چې د همدې ټکنالوژۍ برکت دی، چې پښتو ژبه او ادب د نړۍ تر ډېرو برخو ورسیدله.
نو ویلی شو، چې د ادب په وده کې ټولې برښنایي او ټولنیزې رسنۍ مهم رول لري او له ګټو یې سترګې نه شو پټولی.
د کلونو په اوږدو کې، د ادبیاتو د وړاندې کولو وسیله د نوي ټیکنالوژۍ په شتون سره وده کړې. په تیرو سلو کلونو کې یو له خورا مهمو پرمختګونو څخه بریښنایي رسنۍ دي. همدا برښنایي رسنۍ دي، چې ادبیات یې نه یوازې د پابند کتاب په توګه وړاندې کړي بلکې غږونو او ویډیوګانو په بڼه یې هم خلکو ته رسولي. همدا برښنایي رسنۍ دي، چې په نړۍ کې له هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تحول، چاپ شـوي ادبي کتابونو او نورو برخو څخه مو خبروي. که وغواړی نوی چاپ شـوی کتاب تر لاسـه کړی، نو حتماً یې په یوه نه یوه برښنایي کتابتون کې کتلی شی، چې دا د ادب د ودې ښه بېلګه ده.
که دا برښنایي رسنۍ سلګونه کلونه پخوا موجودې وای، نو نن به مونږ د خپل لرغوني ادب او تاریخ څخه ښه خبروای. د « سـالو وږمې او خدایي مینه، د امیر کروړ یاد» او دې ته ورته نور معلومات او اثار به مو په سـمه توګه خوندي وای. هر څه به مو په برښـنایي او ټولنیزو رسـنیو کې خوندي وای.د همدې برښـنایي رسـنیو ګټه ده، چې د نن ادب پرمختګ به راتلونکي نسل ته په میراث پاتې شي.
ټولنیزې رسنۍ ډېرې ګټې او زیانونه لري. ګټې یې ډېرې دي، خو دلته به پرې لنډې خبرې وکړو. ټولنیزې یا برښنایي رسنۍ لیدونکو، اوریدونکو او لوســـتونکو ته د ادب په برخه کې ډېر نوي معلومات ورکوي. د همدې رســـنیو له لارې ډېر نوي او پخواني مواد لیدلی او اوریدلی شـو او هم یې لوسـتلی شـو. پخوا به ډېر په مشـکله یو کتاب چاپ شـو او خلکو ته به په ډېرو مشکلاتو ورسید. کره والی یې معلوم نه و.کتاب ترلاسه کول د هر چا د وس کار نه و، خو د همدې برښنایي رسنیو په راتګ سره دا کار ډېر اسانه شو، اوس هر څوک، هر چیرته چې وغواړي د خپلې خوښې ادبي، ټولنیز او معلوماتي کتابونه ترلاسه کولی شي. برښنایي رسنۍ یا ټولنیزې رسنۍ د لوی دریاب په څېر شوې دي. هر څه چې وغواړی ترې یې رانیولی شی. کله چې غږیزې رسـنۍ پیدا شـوې، نو د خلکو ادبي تنده د غږ له لارې ماته شـوه. په مختلفو غږیزو رسـنیو کې ادبي، کلتوري او فرهنګي خپروني پیل شـوې. د هېواد په لرې پرتو سـیمو کې هم خلکو دې ته لاس رسـی پیدا کړ. له همدې غږیزو رسـنیو به ناولونه، لنډې کیسـې، داستانونه او شـعرونه خپریدل، چې د هېواد په لرې پرتو سیمو کې به هم ترې خلکو ګټه اخیستله. ادب ته یې ډېره ګټه وکړه او ځوانان یې لیکلو ته وهڅول.
خو کله چې انځوریزې رسـنۍ منځ ته راغلې، ادب ته یې نوره هم ګټه ورسـیده. په تلویزوني خپرونو کې لیکوال، ادیبان او شاعران ملیمانه شول، خپل اولس ته یې په انځوریز شکل ډېر څه ورسول، خلکو سره د کتاب د مطالعې مینه پیدا شوه، ځوان لیکوال وهڅېدل چې لیکنې وکړي او په انځوریز ډول یې خلکو ته ورسول شي، چې دا هم د برښنایي او ټولنیزو رسنیو ګټه وه. د وخت په تېریدو سره برښنایي رسنیو رېښې وغزولې او په ټولنیزو رسنیو ورګډې شوې. فیس بوک جوړ شو، خلکو په کې په پراخه کچه برخه واخیسته. دیني، ادبي، فرهنګي، ټولنیزې، سیاسي ، اقتصادي، روغتیایي... او نورو برخو کې خلکو ته معلومات لاس ته ورغلل. هر ځوان غوښتل څه ولیکي او خلکو ته یې وړاندې کړي.
د فیسبوک سره جوښت یوټیوب مخه خلاصه کړه او خلکو ته یې د نورو ډېرو معلوماتو تر لاسه کولو مخه ورکړه. په ویډیي ډول، چې د نړۍ د هر پرمختګ او ودې په اړه وغواړی معلومات تر لاســه کړی، نو یوټیوب به درســره مرســـته وکړي.
همدارنګه انســتګرام، ټلګرام، ټویټر، ټک ټاک، مسـنجر، فیس بوک.... او دې ته ورته په لسـګونو نورې ډېرې برښـنایي او ټولنیزې رسـنۍ دي، چې د ادب په پرمختګ او وده کې یې ډېره ګټه کړې او مهم رول یې لوبولی دی، خو د ټولنیزو رسـنیو یوه ګټه دا هم ده چې لیکوالان او شـاعران یې سـره نږدې کړي دي. دوی په اسـانی یو بل سـره اړیکه لرلی شـي.څه وخت وړاندې د کرکټنې او ادبي مسـایلو اړوند فېسبوک ګروپ جوړ شـوی و. هلته به ډېر داسـې بحثونه کېدل چې شـاید د ادبیاتو د فاکولتې په یوه ټولګي کې هم ونه شي. ښه والی یې دا هم و چې هر چا هر وخت خپله خبره کولی شوای. زه چې څومره ادبي غونډو ته تللې یم هلته مشخص خلک غږېږي یو خو په دې لحاظ چې مشران دي او د خبرو لومړیتوب لري، بل وخت نه وي چې هر څوک خبرې وکړي.
دا، چې د برښنایي او ټولنیزو رسنیو ګټې ډېرې زیاتې دي، دلته یې د ډېر بحث کول لوستونکي ستړي کوي، نو په همدې به بسنه وکړو. د ژوند په هره برخه کې هر شی ګټې او زیانونه لري، کله به یې ګټه ډېره وي او کله زیان، دا چې د برښنایي او ټولنیزو رسنیو پر ګټو مو خبرې وکړې، اوس به یې پر زیانونو هم څو ټکي ولیکو.
د ټولنیزو شبکو یو ناوړه اغیز یې ممکن دا وي چې د ښې او دقیقې مطالعې وخت او حوصله داسې زبیښـې لکه لمر چې په ګل پرخه وچوي. ډېر کله داسې هم کېږي، چې د کتاب لوستلو وخت هم له سرې اخلي.لوستلو یا مطالعې لپاره وخت کم شي.
که څه هم ټولنیزې یا برښـنایي رسنۍ هم د مطالعې ښـه وسیله کېدای شـي یا د معلوماتو راټولو ښـه وسیله شـي، خو د فزیکي کتاب د مطالعې څخه لوستونکی را وګرځوي. دا چې خلکو ژر، ژر لوستل، لیکوونکي یې وهڅېدل او دومره یې ولیکل چې بیا یې له ځینو خپله هم لار ورکه کړې وه. پخوا به د هغوی لیکنې چاپېدې چې نوم به یې درلود.ګومان کوم ســختـه به وه چې هر څوک دې خپله خبره تر نورو ورسوي. خو دې رسنیو همدا مرسته هم کړې چې هر څوک لیکل کولی شي او هر څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې لوستلې هم شي. بل زيان يې دا دی، چې د ټولنيز ژوند رنګ يې پيکه کړ. د خلکو سره راشه درشه کمه شوه. په ادبي او فرهنګي غونډو کې راټوليدل کم شــول، ځوان نســل په الکترونيکي يا ټولنيزو رســنيو کې دومره غرق شــول، چې له ډېرو کارونو يې منع کړل، خو له دې ټولو سره سره بيا هم برښنايي او ټولنيزې رسنی د داب د خپراوي لپاره ډېر ګټور تمام شو او د نړۍ د هرې ژبې او قوم څخه يې يو بل خبر کړل.پښتو ژبه يې يې عامه کړه، ګوګل ته يې وردننه کړه او په شرق او غرب کې خلک په دې خبر شـول، چې پښتو ژبه او ادب هم ډېر څه لري او په لوستلو ارزي. خو يوه بله ستونزه چې زما په نظر ډېره جدي ده هغه دا ده چې دلته څوک د خبرو مسوولیت نه احساسوي.کله چې څوک دا احساس وکړي چې د يوه توري، کليمه او کرښــــه چې زما له ادرســـه خپرېږي مســــووليت يې زما دی، داډه يم ډېر به غلي شــــي.دا چې دوی د خپلې خبرې مسووليت نه مني ، نو عموما داسې مسايل ترې ليکل کېږي چې يا ځان يا نورو ته تاوان رسوي.که څه هم ټولنيزې رسنۍ شايد ښه موضوع ليکلو ته راکړي، خو ډېر کله مو د يوې ښې ليکنې تلوسه هم په اوبو لاهو کوي. په هر صورت برښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ګټو او زيانونو سره سره که ښه وکارول شي، نو ګټه يې ډېره ده. هغه پښتو لنډۍ ده چې وايي:

په سور سالو کې ګناه نشته
ګناه جنۍ کې ده چې ږنګه بنګه ځينه

پايله

د دې مقالې يا ليکنې عنوان دی(د ادبياتو په وده کې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه) د انسان ژوند له يوشتمې پيړۍ را په ديخوا داسې مرحلې ته داخل شو، چې هرې نوې پديدې ته يې تلوسه زياته شوه. انسان ورځ تر بلې د عصريتوب او ترقۍ خواته مخه کړه. د ژوند په هره برخه کې بدلونونه راغلل، د نورو ټولو برخو ترڅنګ ژبې او ادب هم په دغه ځغل کې شريک شو او اړتيا پيدا شوه، چې پرمخ ولاړه شي. له کله نه چې برښنايي او ټولنيزو رسنيو د انسانانو ژوند ته مخه کړې ده، په هره برخه کې پرمختګونه رامنځ ته شــوي دي.په زرګونه ادبي کتابونه، مقالې، ناولونه، لنډې کيســـې، اشــعار، ديوانونه، نثري ليکنې، ډرامې، تمثيلي ټوټې او صـحنې هم د همدې رسنيو له لارې د خلکو غوږونو ته ورسېدې، خلکو احساس کړه، چې له نوي ټکنالوژۍ څخه ګټه واخلي او هغه څه چې په حضوري ډول له بازاره نه شي تر لاسه کولی د همدې برښنايي او ټولنيزو رسـنيو په مرسـته تر لاسـه کړي. د فيس بوک په مرسـته ادبي خپرونې وړاندې کېږي، په يوټيوب کې غږيز کتابونه ترلاسه کيدلی شي، په ټک ټاک او نورو برښنايي او ټولنيزو رسنيو کې په زرګونه وړې او غټې تمثيلي ټوټې، ادبي او ژبنيز کتابونه، مقالې او رســـالې موندلی شــو. د نوي عصـــر او نوي ټکنالوژۍ ســـره ژبې هم وده وکړه او ادب هم پرمخ ځي. په سلګونو نور داسې برښنايي سافټويرونه دي، چې د ګرامر د اصلاح لپاره کارول کېږي، معلومات ترې ترلاسه کېږي، نو په لنډه ويلی شــو، چې برښــنايي او ټولنيزې رســنۍ د ادب په وده کې مهم رول لري چې ورځ تر بلې يې ګټه زياتېږي او خلک ترې ګټه اخلي.

سرچينې

۱: سرور مياخيل، سخي.(۱۳۹۳ل). تلويزوني ژورناليزم، مومند خپرندويه ټولنه – جلال اباد.
۲: سهار، نذير احمد.(۱۳۹۲ل). تلويزوني خبريالي، اسد دانش خپرندويه ټولنه، کابل.

2: Artificial intelligence.2015
3: http://creativecommons.org/licenses
4: http://www.joell.in
5: https//www.plaza.ir/mag
6: https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2015-Jubileumsnummer
7: https://fbinpashto.wordpress.com
8: https://ps.wikipedia.org/wiki
9: https://tolonews.com/afghanistan/
10: https://www.ariananews.af
11: https://www.researchgate.net/publication/359132710

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library